

УДК 343.98

ДЕЯКІ ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ СЛІДЧОГО З ОСОБАМИ, ЯКІ ВОЛОДІЮТЬ СПЕЦІАЛЬНИМИ МЕДИЧНИМИ ЗНАННЯМИ

Ковалевська Є.В., аспірант
кафедри криміналістики та судової медицини
Національна академія внутрішніх справ

У статті проаналізовано питання взаємодії слідчого з особами, які володіють спеціальними медичними знаннями, як основний аспект належної організації співпраці таких осіб задля отримання доказів у провадженні. За результатами дослідження розроблено пропозиції щодо дотримання слідчими правил належної організації використання спеціальних знань під час розслідування кримінальної справи.

Ключові слова: доказування, взаємодія, спеціальні медичні знання, організація використання спеціальних знань, розслідування злочинів.

В статье проанализированы вопросы взаимодействия следователя с лицами, обладающими специальными медицинскими знаниями, как основной аспект надлежащей организации сотрудничества таких лиц для получения доказательств в производстве. По результатам исследования разработаны предложения по соблюдению следователями правил надлежащей организации использования специальных знаний при расследовании уголовного дела.

Ключевые слова: доказывание, взаимодействие, специальные медицинские знания, организация использования специальных знаний, расследование преступлений.

Kovalevska Ye.V. CERTAIN LEGAL ASPECTS OF INTERACTION OF THE INVESTIGATOR WITH PERSONS WITH SPECIAL MEDICAL KNOWLEDGE

The article analyzes the issues of interaction of an investigator with persons possessing special medical knowledge as the main aspect of proper organization of cooperation of such persons for obtaining evidence in the proceedings. According to the results of the study, proposals were made regarding the observance by investigators of the rules for the proper organization of the use of special knowledge in the investigation of a criminal case.

Key words: proving, interaction, special medical knowledge, organization of use of special knowledge, investigation of crimes.

Постановка проблеми. Ефективність використання спеціальних знань під час розслідування злочинів повною мірою залежить від рівня і якості організаційного забезпечення. Організація використання спеціальних знань є комплексом управлінських, методичних і кримінально-процесуальних засобів, прийомів і методів, спрямованих на вирішення завдань кримінального судочинства.

Головним суб'єктом організації використання спеціальних знань під час розкриття злочинів є слідчий. Основними засобами використання спеціальних знань під час розкриття злочинів є слідчі дії.

Важливою умовою організаційного забезпечення використання спеціальних знань під час розслідування злочинів є

взаємодія учасників кримінального судочинства. Основні учасники використання спеціальних знань – суд, слідчий, слідчий суддя, орган дізнання, судовий експерт і спеціаліст.

Взаємодія між органом, що проводить розслідування, й експертними установами (підрозділами), спеціалістами здійснюється в різних умовах і формах. Однак єдиної думки про форми взаємодії з метою застосування спеціальних знань у кримінальному судочинстві не вироблено. Аналіз літератури свідчить, що допускається існування процесуальної та непроцесуальної форм взаємодії.

Стан розробленості проблеми. Останні ґрунтовні дослідження в галузі застосування спеціальних медичних знань

у процесі розслідування злочинів здійснені більше ніж 30 років тому А.М. Денисюком. Вагомий внесок у теорію і практику використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів у тому числі й у галузі медицини зробили М.І. Авдеєва, В.Д. Арсенєв, А.І. Вінберг, В.Г. Гончаренко, Е.С. Гордон, Г.І. Грамович, А.М. Денисюк, С.П. Дідковська, А.В. Дулов, А.П. Загрядська, Б.М. Зорін, Н.І. Клименко, М.В. Костицький, В.К. Лисиченко, М.Я. Сегай, О.Р. Шляхов, І.Я. Фрідман, В.В. Циркаль та ін.

Мета статті – дослідити правові аспекти взаємодії слідчого з особами, які володіють спеціальними медичними знаннями, а також показати, що належна організація використання спеціальних знань під час розслідування кримінальної справи уможливорює одержання слідчим інформації, що полегшує збирання доказів, зменшує обсяг роботи з викриття осіб, які скоїли злочинні дії.

Виклад основного матеріалу. Застосування спеціальних знань на стадіях досудового розслідування та судового розгляду регулюється кримінально-процесуальним законодавством України. Для вирішення певних питань під час провадження у справі, коли потрібні наукові, технічні або інші спеціальні знання, призначається експертиза (ч. 1 ст. 101 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України) або запрошується спеціаліст для участі у проведенні слідчих дій (ст. 71 КПК України).

Що стосується спеціальних медичних знань, то їх використання регулюється ст. ст. 226, 227, 238, 239, 241, 242, 354 та 491 КПК України.

Під час розгляду проблем використання спеціальних знань необхідно розмежувати деякі суміжні поняття, такі як рівень, діапазон їх використання тощо [1, с. 26–33]. Б.В. Романюк стверджує, що «реалізація спеціальних знань залежить насамперед від суб'єкта, виду діяльності й мети їх застосування» [2, с. 8]. Методологічно використання спеціальних знань може мати місце на різних рівнях. Що ж стосується самих рівнів використання спеціальних знань, то тут, на думку В.В. Семенова, можна реально

виділити лише два рівні. Слідчий або сам використовує наявні спеціальні знання, або опосередковано – через спеціаліста. Будь-яке інше рішення порушить статус зазначених учасників процесу, призведе до змішання їхніх функцій. Це означає, що слідчий може застосовувати особисті спеціальні знання, не підмінюючи тим самим спеціаліста, і, навпаки, спеціаліст не може виходити за межі своєї компетенції й контролю слідчого [3, с. 24]. Ми вважаємо правильним твердження В.М. Махова, що «було б помилково думати, що зростання ролі знаючих осіб відбувається за рахунок зменшення ролі слідчого в процесі доказування. Слідчий був і залишається особою, відповідальною за хід і результати розслідування» [4, с. 50].

У більшості випадків автори робіт з основ використання спеціальних знань чітко розмежовують керівну роль слідчого й допоміжну (не конкуруючу) роль спеціаліста, який бере участь у розслідуванні злочину.

Більш суперечливо вирішується питання про допустимість використання спеціальних знань особисто слідчим. Деякі автори стверджують, що слідчий особисто може використовувати спеціальні знання шляхом проведення деяких наукових досліджень безпосередньо в процесі виконання слідчої дії. На нашу думку, якщо мова йде про використання спеціальних медичних знань у процесі розслідування злочинів, то такі спеціальні знання можуть застосовувати виключно визначені законодавцем особи, які обов'язково отримали відповідну освіту в галузі медицини та кваліфікацію. Ми погоджуємось із думкою В.М. Махова, що «висновки, зроблені на основі досліджень, проведених слідчим, доказового значення мати не будуть, навіть у випадках, коли призначення експертизи не є обов'язковим» [4, с. 49].

Слідчий може самостійно застосувати спеціальні знання для одержання тактичної, а не доказової інформації, а хід і результати подібних досліджень, як і сам факт їх виконання, у протоколах слідчих дій не відображаються. На нашу думку, правильною є думка А.Я. Паліашвілі, який стверджує, що «суб'єктом вико-

ристання спеціального пізнання може бути експерт, спеціаліст і будь-яка інша знаюча особа, але не слідчий або суд» [5, с. 8]. Законодавець прямо вказує на необхідність використання допомоги фахівця, якщо для вирішення того або іншого питання потрібні спеціальні знання (ст. 242 КПК України).

На початковому етапі розслідування злочинів у роботі слідчого досить чітко простежуються два основні напрями збирання доказової інформації. Таку інформацію слідчий одержує під час проведення, з одного боку, слідчих дій, спрямованих на виявлення матеріальних слідів злочину, речових доказів і документів (огляд місця події, обшуки, виїмки, огляд вилучених предметів і документів тощо); з іншого боку, слідчих дій, спрямованих на одержання й перевірку показань (допити, пред'явлення для впізнання, відтворення обстановки та обставин події). Усеосяжність, повнота, об'єктивність розслідування можуть бути досягнуті лише за «умілого поєднання різних засобів одержання й перевірки доказів, проведення взаємозв'язаного комплексу слідчих дій. Причому тут надзвичайно важливо забезпечити своєчасне й тактично правильне поєднання слідчих дій» [6, с. 64; 7].

Головним суб'єктом під час організації використання спеціальних знань у розслідуванні загалом і під час проведення окремих слідчих дій є слідчий, оскільки саме він має максимальний процесуальний статус, а також є формальним лідером процесу організації. Однак слідчий, на відміну від керівника адміністративної сфери, має менший набір важелів керування, оскільки жоден із учасників взаємодії не перебуває стосовно нього в службовій залежності. Між слідчим та іншими учасниками використання спеціальних знань існують лише два види зв'язку – процесуальний і функціональний. Функціональні зв'язки зазвичай використовуються слідчим у тактичному плані. Варто також зазначити, що, будучи процесуально самостійною особою й діючи незалежно, під час організації використання спеціальних знань слідчий має багато об'єктивних обмежень: можливо-

сті сучасної науки й техніки, доступні кадрові й матеріальні ресурси експертних установ, терміни розслідування тощо. Добір оптимальної організації використання спеціальних знань лягає на слідчого [3, с. 119]. Як зазначає Ю.П. Аленін, «участь спеціаліста ... не звільняє слідчого від особистого провадження слідчої дії, і тільки він, а не спеціаліст вирішує питання про порядок її виконання і зміст відповідного протоколу» [8, с. 47].

Обов'язковою умовою ефективності й результативності будь-якої колективної діяльності, що повною мірою стосується й використання спеціальних знань у розслідуванні злочинів, є взаємодія. Основною метою взаємодії суду, слідчого, органу дізнання із судовими експертами і спеціалістами є встановлення об'єктивної істини в кримінальній справі шляхом забезпечення всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин кожної розслідуваної справи [3, с. 145].

Ініціатива залучення спеціаліста до участі в слідчих діях належить, як правило, слідчому [9, с. 9]. Це є одним із вирішальних факторів його головної ролі в організації взаємодії.

У низці норм КПК України прямо вказується на необхідність взаємодії слідчого, прокурора, суду з фахівцем і судовим експертом під час досудового слідства. Закон наділяє слідчого широкими повноваженнями під час здійснення взаємодії з фахівцями. Зокрема, він надає слідчому право залучати фахівців-лікарів у процесі проведення огляду трупа та освідування особи (ст. ст. 238, 241 КПК України). Для забезпечення прав слідчого закон передбачає низку прав та обов'язків фахівців і керівників організацій, у яких вони працюють. Згідно зі ст. 71 КПК України, фахівець зобов'язаний з'явитися за викликом слідчого, брати участь у проведенні слідчої дії, використовуючи свої спеціальні пізнання. Він має сприяти слідчому у виявленні, закріпленні й вилученні слідів злочину, звертати його увагу на обставини, пов'язані з виявленням, закріпленням і вилученням доказів, давати пояснення з приводу виконаних дій.

У процесі розслідування слідчий широко взаємодіє з експертами державних

експертних установ (Міністерства юстиції, експертно-криміналістичними підрозділами Міністерства внутрішніх справ і Міністерства оборони, судово-медичними й судово-психіатричними установами Міністерства охорони здоров'я). Тут також основні питання взаємодії регламентуються законом. Так, ст. 69 КПК України зобов'язує експерта з'явитися за викликом слідчого й дати об'єктивний висновок за поставленими питаннями. Якщо питання виходить за межі спеціальних знань експерта або представлені йому матеріали недостатні для проведення досліджень, експерт у письмовій формі повідомляє особу, яка його залучила, чи суд, що доручив проведення експертизи, про неможливість проведення експертизи [3, с. 147–148; 10].

Взаємодія суду, слідчого, органу дізнання із судово-експертними установами (підрозділами), судовими експертами та спеціалістами має базуватися на певних принципах.

Висновки. Прагнучи досягти кінцевого результату, переборюючи протидію деяких учасників кримінального процесу, слідчий намагається найбільш раціонально підійти до ефективного використання спеціальних знань під час розслідування й розкриття злочинів. Належна організація використання спеціальних знань під час розслідування кримінальної справи уможливорює одержання слідчим інформації, що полегшує збирання доказів, зменшує обсяг роботи з викриття осіб, які скоїли злочинні дії.

Наскільки ефективними є результати проведених слідчих дій, можна судити по тому, у якому обсязі їх результати використовувалися слідчими в обвинувальному висновку, а судами – у вирокках. Значна частина аргументів слідства в обвинувальних висновках належить посиленням на докази, що отримані під час

здійснення судової експертизи і використання спеціалістом своїх знань у процесі проведення слідчих дій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шиканов В.И. Актуальные вопросы уголовного судопроизводства и криминалистики в условиях современного научно-технического прогресса / В.И. Шиканов. – Иркутск : Восточносибирское кн. изд-во, 1978. – 114 с.
2. Романюк Б.В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Б.В. Романюк ; НАВСУ. – К., 2002. – 222 с.
3. Семенов В.В. Спеціальні знання в розслідуванні злочинів : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В.В. Семенов ; КНУВС. – К., 2006. – 212 с.
4. Махов В.Н. Использование познаний сведущих лиц при расследовании преступлений / В.Н. Махов // Проблемы предварительного следствия в уголовном судопроизводстве : сб. науч. работ. – М. : ВНИИ Прокуратуры СССР, 1980. – С. 49–50.
5. Палиашвили А.Я. Правовые проблемы экспертизы в советском уголовном процессе : автореф. дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 / А.Я. Палиашвили. – Тбилиси, 1968. – 32 с.
6. Соловьев А.Б. Использование системного подхода при изучении эффективности следственных действий / А.Б. Соловьев // Вопросы борьбы с преступностью. – М. : Юрид. лит., 1985. – Вып. 43. – С. 63–64.
7. Бурданова В.С. Криміналістическое обеспечение всесторонности, полноты и объективности исследования обстоятельств дела : [учебное пособие] / В.С. Бурданова. – СПб. : Ин-т повышения квалификации прокурорско-следственных работников Генеральной прокуратуры РФ, 1994. – 71 с.
8. Аленин Ю.П. Процессуальные особенности производства следственных действий : [монография] / Ю.П. Аленин. – Одесса : Центрально-Украинское издательство, 2002. – 264 с.
9. Закатов А.А. Использование научно-технических средств и специальных знаний в расследовании преступлений / А.А. Закатов, Ю.Н. Оропай. – К. : РИО МВД УССР, 1980. – 104 с.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України: Текст із змінами та доп. станом на 03 березня 2017 р.: Офіційне видання. – Х. : Право, 2017. – 344 с.